

Іван Романович Вихованець
(09.10.1935 – 09.01.2021)

9 січня 2021 року пішов з життя Іван Романович Вихованець — відомий мовознавець другої половини ХХ — початку ХХІ ст., автор фундаментальних праць з теоретичної та функційної граматики, засновник семантико-синтаксичного напрямку, завідувач відділу граматики, головний науковий співробітник Інституту української мови НАН України, член граматичної комісії при Міжнародному комітеті славистів (2008–2014), лауреат премій НАН України ім. І.Я. Франка (1989), ім. О.О. Потебні (2004), член-кореспондент Національної академії наук України (1992).

Іван Романович Вихованець народився 9 жовтня 1935 року в с. Колосова Кременецького району Тернопільської області в сім'ї селян.

Після закінчення Кременецького педагогічного училища (вересень 1950 р. – липень 1954 р.) вступив до Кременецького педагогічного інституту на філологічний факультет (вересень 1954 р. – серпень 1956 р.), а вже з третього курсу — навчався у Львівському університеті імені Івана Франка (вересень 1956 р.–червень 1959 р.). Після закінчення університету працював декілька років учителем української мови і літератури, німецької мови у загальноосвітніх школах Тернопільської та Сумської областей. У 1964 р. вступив до аспірантури Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України (1 листопада 1964 р.), після закінчення якої захистив кандидатську дисертацію «Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові» (1968 р.) і став молодшим науковим співробітником Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, а в червні 1974 р. — старшим науковим співробітником цієї установи.

І.Р. Вихованець застосовував структурно-семантичний підхід до розгляду розрізних граматичних фактів української мови, встановив цілісність їхніх відношень не лише в самостійній реалізації, а й у межах контекстуального оточення. Концептуально обґрунтував аналітичну синтаксичну морфему як функційно навантажену та диференційно усталену на мовно-синтаксичному рівні одиницю, що узагальнив у докторській дисертації «Функціональна типологія прийменників і відмінків (на матеріалі сучасної української літературної мови)» (1983 р.) та сформував основи семантико-синтаксичного напрямку в дослідженні граматичного ладу флективних мов. У цьому руслі вийшли друком його праці «Система відмінків української мови» (1987 р.) і «Частини мови в семантико-граматичному аспекті» (1988 р.), у яких об-

грунтовано систему відмінків з простеженням їхніх первинних і вторинних функцій та з окресленням внутрішньореченнєвої позиційної закріпленості, скваліфіковано принципово нову концепцію частиномовної класифікації з внутрішнім диференціюванням у ній ядра, напівпериферії та периферії.

Із червня 1986 р. до вересня цього ж року І.Р. Вихованець — провідний науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, а з жовтня 1986 р. — завідувач сектору теорії української мови.

У 1987–1991 рр. очолював кафедру української мови Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки (тепер Волинського національного університету імені Лесі Українки), як гостьовий професор читав спецкурси з актуальних питань синтаксису в Івано-Франківському педагогічному інституті (нині Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника), Донецькому державному університеті (нині Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця) та ін. У популярній формі ідеї граматики та лексичного ладу Іван Романович виклав у виданнях «У світі граматики» (1987; 2015), «Таїна слова» (1990; 2015) та ін.

Учений обгрунтував концепцію функційного синтаксису української мови, яку виклав у монографії «Нариси з функціонального синтаксису української мови» (1992), а також основи категорійної граматики, що знайшло висвітлення в низці його наукових статей, а також у доповідях на конгресах Міжнародної асоціації україністів (п'ятому — у Чернівцях, 2002 р.; шостому — у Донецьку, 2005 р.).

Перу І. Р. Вихованця належать науково-теоретичні монографії з проблем синтаксису («Семантико-синтаксична структура речення» — 1983; у співавторстві), науково-популярні праці, адресовані працівникам слова, учителям («Розмовляймо українською: мовознавчі етюди» — 2012), науково-навчальні, зорієнтовані безпосередньо на здобувачів вищої освіти, педагогів-словесників («ГраMATика української мови» — 1982; у співавторстві), до цього потрібно додати підручник із синтаксису для університетів «ГраMATика української мови. Синтаксис» (1993).

Із вересня 1991 р. і до квітня 1992 р. І.Р. Вихованець — провідний науковий співробітник Інституту мовознавства, а з часу створення Інституту української мови НАН України і до липня 2013 р. — завідувач відділу граматики української мови, згодом — головний науковий співробітник цього інституту.

Із часу заснування часопису «Українська мова» і до 2018 р. І.Р. Вихованець був членом редколегії, опублікував серію статей з актуальних проблем українського правопису, частиномовної ієрархії та ін., започаткував у часописі рубрику «Мовна мозаїка». Підсумком тривалих міркувань над актуальними питаннями правопису, культури мови стала книжка «Розмовляймо українською» (2012). Учений був членом Української національної комісії з питань правопису при Кабінеті Міністрів України (1994–2002 рр.), працював над питаннями української пунктуації та ін. («Український правопис (проект)» — 1999).

І.Р. Вихованець опублікував понад 700 оригінальних друкованих наукових і науково-популярних праць, збірки поезій, переклади та багато іншого. Науковець брав активну участь у створенні енциклопедії «Українська мова» (2000) та її наступних доопрацьованих виданнях (2004; 2007).

Значну увагу вчений як науковий редактор приділяв роботі над підручниками з рідної мови для загальноосвітніх шкіл (автори О. Глазова та Ю. Кузнецов) від п'ятого до десятого класу. І.Р. Вихованець є також автором поетичних збірок «Славень зажуреній мамі» (Луцьк, 2014), «Ластівка над словом» (Луцьк, 2014), «Весняні коні» (Луцьк, 2014).

І.Р. Вихованець багато робив для розвитку лінгвістичної думки, для підготовки фахівців вищої та найвищої кваліфікації для Національної академії наук України і закладів вищої освіти, для підняття престижу вітчизняної науки. Науковець підготував дев'ять докторів і дванадцять кандидатів наук. Він автор семи одноосібних

та написаних у співавторстві монографій, низки науково-популярних видань, підручника із синтаксису, серії наукових праць з фундаментальних питань граматики, культури мови та ін. Його висловлювання «Кожне слово рідної мови має неповторну біографію. Воно може наповнюватися як ніжністю серця народу-мовотворця, так і громозвучною ненавистю, гнівом до ворогів. Любов до Батьківщини виявляється в любові до рідного слова. Словом рідним треба дорожити, як честю матері, як совістю, як найвищими проявами народної моралі» відбивають активну позицію науковця протягом усього життя.

Досягнення І.Р. Вихованця належно поціновані. У листопаді 1992 р. його обрано членом-кореспондентом НАН України, за оригінальний розгляд мовних явищ та обґрунтовану цілісність концепції граматичного ладу української мови вчений удостоєний 1989 р. академічної Премії імені Івана Франка, а 2004 р. — академічної Премії імені О. О. Потебні (разом з К.Г. Городенською) за концепцію сучасної української морфології.

Говорити й писати про Івана Романовича Вихованця в минулому часі — відповідально і складно. Відповідально тому, що зроблене цим відомим лінгвістом важко вкласти у звичні рамки академічного дослідника, оскільки діапазон його наукових студій охоплює широкий спектр питань граматичного ладу української мови, тонкі спостереження над внутрішньою глибиною слова, аналіз динаміки норм слововжитку та багато іншого. Складно, бо дослідником зроблено надзвичайно багато, що й сьогодні важливе й актуальне. Найкращою пам'яттю про науковця є створені ним праці.